

УДК 376.36

О.П. Чорна

БАТЬКИ ЯК СУБ'ЄКТИ СУЧАСНОГО КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ ДО ПОДОЛАННЯ ЗАЇКАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу до подолання заїкання дітей молодшого шкільного віку та партнерської участі батьків у цьому процесі.

Ключові слова: комплексний підхід, заїкання, корекційно-відновлювана робота, співпраця з батьками.

В статті обґрунтовано цілесобразність використання комплексного підходу к преодолению заикания детей младшего школьного возраста и партнерского участия родителей в этом процессе.

Ключевые слова: комплексный подход, заикание, коррекционно-восстановительная работа, сотрудничество с родителями.

Проблема надання психолого-педагогічної допомоги дітям із заїканням молодшого шкільного віку та відповідного пошуку оптимальних умов для ефективного забезпечення цієї допомоги є вкрай актуальною і набуває важливого соціального значення. Це обумовлено, насамперед, широким масштабом дії різного роду негативних чинників. Одним із таких чинників, є сімейні стосунки.

Аналіз існуючих у спеціальній педагогічній літературі методик подолання заїкання (праці Н.О. Чевельової, В.І. Селіверстова, А.В. Ястребової, Л.З. Арутюнян (Андронової), Л.І. Белякової, О.О. Дьякової, Г.А. Волкової, В.О. Калягіна, І.О. Поварової та ін.) дозволяє визначити модель проведення корекційно-відновлюваної логопедичної роботи з дітьми із заїканням. Дана модель представлена як комплексний підхід, що передбачає корекційний вплив на психофізичний стан дитини різними засобами та з участю різних фахівців і враховує симптоматику заїкання (мовленнєву і немовленнєву), механізми даного порушення, психологічні особливості осіб із заїканням. Однак, у наявному методичному матеріалі майже не описується досвід залучення батьків до корекційного процесу. Проте, особлива роль у здійсненні корекційно-педагогічного впливу на дитину із заїканням на рівні партнерської співпраці з учителем-логопедом належить саме батькам дитини-заїки.

Метою нашого дослідження було вивчення шляхів залучення батьків до корекційного процесу в подоланні заїкання у їхніх дітей, та визначення змісту корекційної роботи, яку безпосередньо можуть здійснювати батьки дітей, допомагаючи їм у нормалізації мовлення та у подоланні психологічних комплексів.

Для реалізації мети ми ставили такі завдання: 1) узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду організації роботи з батьками, які виховують дітей із заїканням; 2) розмежування змісту роботи учителя-логопеда на логопедичних заняттях і змісту роботи батьків у наданні корекційної допомоги дітям із заїканням.

На основі вивчення вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених проблемі організації роботи з батьками, які виховують дітей із заїканням (праці Л.І. Белякової, В.О. Калягіна, Л.З.Арутюнян (Андроновой), E. Kelly, E. Starnes, Cordes AK, Weintraub, H., & Cordes, AK, Zebrowski, PM, Weiss, AL, Savelkoul, EM, & Hammer, CS та ін.) ми виявили, що у даних дослідженнях певною мірою висвітлено досвід вивчення сімейних стосунків у родинах даного типу.

На думку В.О. Калягіна (1998), батьки можуть бути причиною виникнення нервових проявів у поведінці дітей із заїканням. Автор навіть дає слушну пораду: “якщо вам (батькам) подобається бути нервовими, то не навчайте цьому своїх дітей” [3, 32].

І.Г. Вигодская (1984) вважає, що надмірна опіка батьків до дитини із заїканням викликає неслухняність, а не виправдана суворість – страх перед покаранням. Нерівне ставлення до дитини проявляється коли у сім’ї один із батьків занадто суворий до дитини-заїки, а інший надмірно добрий та поступливий. Всі ці дефекти виховання ведуть до посилення заїкання [5].

У зарубіжній літературі, присвяченій проблемі заїкання, досліджується досвід вивчення сімейних стосунків у родинах де виховуються діти зі заїканням. Weintraub, H., & Cordes, AK (1997), Starnes, K. (2000) представили аналіз досліджень проблеми заїкання, використавши співпрацю з батьками прямими методами (наприклад, коли дитина запнула, попросити її знову повторити фразу), та непрямими методами лікування (батькам із дитиною-заїкою говорити у більш повільному темпі). Результати дослідження показали, що пряме втручання є більш ефективним і знижує заїкання дітей.

Kelly (1993) дослідила, що немає необхідності для батьків робити затяжні паузи при спілкуванні з дітьми-заїками. Наприклад: коли дитина із заїканням запитувала щось у батьків, ті вичікували перед тим, як дати відповідь. Діти-заїки у цій ситуації вважали, що їх не чують, тому втрачали інтерес до мовлення та подальшого діалогу.

Zebrowski, Weiss, Savelkoul (1996) досліджували вплив на дітей із заїканням “материнського” виховання, як в повних, так і в неповних

сім'ях. Дані дослідження виявили, що надмірна опіка мамою дитини із заїканням викликає неслухняність, та не сприяє покращенню мовлення, а невиправдана суворість призводить до рецидивів заїкуватості. Ця тенденція зберігалась незалежно від складу сім'ї. Дослідження виявили ще одну закономірність: у сім'ях де мами працювали учителями або лікарями, частота проявів заїкання збільшувалася.

Загалом, наукові джерела містять аналіз впливу батьківського виховання на дитину із заїканням, а також розкривають значення батьківської участі у корекційному процесі з подолання заїкання у дітей.

Враховуючи недостатню кількість у науково-методичній літературі відомостей щодо практичної організації участі батьків у корекційному процесі та відповідних методичних матеріалів, ми провели експериментальне дослідження, у якому взяли участь 4 сім'ї, що виховують дітей із заїканням.

Нашому дослідженню передувало узагальнення науково-методичних положень, що розкривають сутність корекційної роботи з дітьми із заїканням (Н.А. Чевельова, С.А. Міронова, В.І. Рождественська Є.М. Пелінгер, А.В. Ястребова). Згідно цих положень, допомога дитині із заїканням розглядається як цілісний комплексний процес, у якому сукупність взаємодіючих між собою компонентів корекційної роботи об'єднана кінцевою метою – нормалізацією мовленнєвої функції та поліпшенням психологічного стану досліджуваних (батьків та дітей молодшого шкільного віку із заїканням).

Становленню сучасного комплексного підходу до подолання заїкання передував пошук різних прийомів і засобів подолання дефекту. Основним завданням корекційно-педагогічної роботи, яку переважно проводить логопед, є усунення мовних недоліків (перевиховання неправильного мовлення) та психологічних особливостей заїкуватих дітей молодшого шкільного віку.

Оскільки у більшості методичних посібників наявні вимоги щодо використання окремих технік лише логопедами, ми вважали за доцільне наголосити на цих техніках: техніки зняття судомних затримок, які є головними проявами заїкання; техніки стабілізації темпу і ритму мовлення; техніки формування навичок плавного, злитого мовлення в умовах логопедичних занять; техніки зняття надмірної чутливості до змін умов мовного спілкування та підвищення стійкості мовлення у психотравмуючих ситуаціях [1].

Згідно із сучасними науково-педагогічними теоріями, уявлення про корекційно-педагогічні технології пов'язуються із певним набором базисних технік подолання заїкання, використання яких дозволяє прогнозувати та досягати бажаного результату навчально-виховного та корекційного процесу.

Є техніки, які можуть застосовувати учителі-логопеди на логопедичних заняттях із дітьми молодшого шкільного віку із заїканням, та навчати батьків продовжувати застосовувати ці техніки у вирішенні мовленнєвих проблем дитини із заїканням у колі сім'ї, позаурочний час, під час різних життєвих ситуацій [5]. Наприклад, техніки міорелаксації, розвитку рухових координацій; застосування техніки м'якого голосоведення; техніки артикуляційної гімнастики; техніки вокально-ритмічних тренувань; застосування логокорекційного тренінгу; техніки корекції психомоторики; техніки функціонального тренування у громадських місцях.

З метою впровадження таких технік у корекційну роботу з дітьми-заїками та з метою залучення батьків до застосування цих технік, ми проводили цикли бесід і консультацій на кожному етапі корекційної роботи. Змістом цих бесід і консультацій було: детальне інформування батьків про результати обстеження їхніх дітей; створення оптимальних умов до дитини із заїканням вдома та у школі; пояснення психологічних особливостей дітей із заїканням та доцільність застосування профілактичних заходів.

У процесі бесід ми виявили, що батьки дітей-заїк не володіють інформацією про сучасні методики та технології подолання заїкання в учнів і про фахівця, який може надати цю допомогу. Зважаючи на це, були визначені шляхи корекційно-відновлюваної допомоги, а також надано консультації, як потрібно змінити життя сім'ї, організувати комфортний режим, оздоровити психіку дитини, щоб не допустити прогресування хвороби та ін.

Наше спостереження за динамікою корекції заїкання в учнів молодшого шкільного віку показали, що дітям не вдається говорити краще після того, як вони пройшли перші етапи корекційно-відновлюваного навчання. Таке ж ставлення та недовіру до корекційно-відновлюваного навчання ми спостерігали й у батьків молодших школярів із заїканням. Тому вважали за потрібне проводити роз'яснювальну роботу і з батьками, і з дітьми-заїками на кожному етапі корекційної роботи, пояснювати, що зміни не відбуваються після кількох уроків логопедичної корекції, а можливі лише внаслідок серйозних тренувань.

Дітям із заїканням та їхнім батькам пояснювали, що для подолання заїкання недостатньо виробити вміння правильних рухових навичок вимови окремих завчених слів, а й потрібно виробити вміння контролювати свою вимову та виправляти мовлення на підставі порівняння сприйнятого мовлення оточуючих та власного мовлення. Процес виховання правильного мовлення займає значний час і потребує неабиякого зусилля від дитини із заїканням та психологічної підтримки зі сторони батьків. Також корекційний процес передбачає

розвиток умінь контролювати мовлення щодо темпу, уявлень про залежність дикції від дихання і голосу, навичок правильного дихання і володіння голосом [5].

Комплексний підхід подолання заїкання дітей молодшого шкільного віку має позитивний досвід лише тоді, коли у дитини-заїки розвивати формування оптимістичного налаштування у подоланні заїкання. Для цього їй треба пояснити, що з нею відбувається, переконати в тому, що дитина із заїканням може навчатися контролювати свій стан коли зрозуміє, що з нею відбувається. Паралельно проводимо роботу з батьками про вироблення єдиного підходу у вихованні дитини із заїканням.

Ми пропонуємо п'ять основних напрямків подолання заїкання у молодших школярів, використання яких потрібні для того, щоб сформулювати нове мислення у батьків та дітей із заїканням, пояснити сутність логопедичної роботи. Необхідною умовою є присутність батьків на логопедичних заняттях для практичного ознайомлення їх із принципами підходу до подолання заїкання, з прийомами попередження та усунення у дітей із заїканням мовних судом.

На цій підставі виникає необхідність розглянути деякі теоретичні принципи сучасних психологічних напрямків, а саме: *формування когнітивного мислення, афективні комплекси, тренінг мовленнєвого апарату, формування лінгвістичного повідомлення та соціального спілкування*, також особистісні якості ефективного фахівця, який надає корекційно-педагогічну допомогу в процесі здійснення своєї професійної діяльності.

1. Формування когнітивного мислення. Показниками когнітивного розвитку як природного процесу виступають: узагальнене перенесення засвоєних знань на новий матеріал за власною ініціативою, застосування розумових операцій у нових умовах; розумові операції: аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, конкретизація, порівняння, класифікація; якості розуму: самостійність, глибина, критичність, гнучкість, вікова динамічність; навченість як сприйнятливості до навчання; інтелектуальна ініціатива як пошук нового за межами необхідного; внутрішній план дії.

Серед показників когнітивного розвитку як результату проектування виділяються: спостереження, що аналізує, відвернене мислення, практичні, сформованість компонентів навчальної діяльності; перехід від матеріалізованої форми виконання дії до розумового через мовленнєву форму; теоретичне мислення, що включає змістовне узагальнення, рефлексію й розумове планування [2].

Формами роботи з батьками є цикл бесід та забезпечення необхідним мінімумом знань про: сутність та причини заїкання; особливості прояву та методи усунення заїкання; значення та

спрямованість корекційних занять; роль батьків у корекційно-педагогічному процесі; особливості домашнього режиму; ставлення оточуючих до заїкуватої дитини.

2. Формування вмінь подолати афективні комплекси. У сучасній психології афектами називають сильні та відносно короткочасні емоційні переживання, супроводжувані різко вираженими руховими і вісцеральними проявами, зміст та характер яких може змінюватися, зокрема, під впливом виховання та самовиховання [2]. Пережиті стани афекту залишають сильні стійкі “афективні сліди” у довготривалій пам’яті, що визначають вибірковість наступної поведінки по відношенню до ситуації та їх елементам які раніше викликали афект. Комплекси таких слідів (“афективні комплекси”) справляють істотний вплив на розвиток та функціонування психіки, особистості й поведінку людини – навіть відносно далекі за змістом слова-подразники викликають по асоціації елементи афективних комплексів.

Повторення ситуацій, що викликає негативний афективний стан, веде до акумуляції афекту, який може розрядитися у бурхливій, некерованій афективній поведінці (“афективний вибух”) [4].

Формами роботи з батьками є забезпечення їх необхідним мінімумом знань про: емоційні переживання, пережиті стани афекту дитини пов’язані зі заїканням; обговорення можливих ситуацій (коли дитину дратують у зв’язку зі заїканням, що вона може зробити у відповідь на це); зміни поведінки з приводу заїкання (уникнення дитиною негативних спогадів про мовленнєві невдачі в минулому, різко обмежують мовленнєві контакти, або навпаки проявляють агресію, нав’язливість у спілкуванні).

3. Тренінг мовленнєвого апарату. Щоб домогтися чіткості вимови, необхідно розвивати артикуляційний апарат за допомогою спеціальних вправ (артикуляційної гімнастики). Ці вправи допомагають створити нервово-м’язовий фон для вироблення точних та координованих рухів, необхідних для повноцінного звучання голосу, ясної та чіткої дикції; допомагають запобігти патологічному розвитку артикуляційним рухам, а також зняти зайву напруженість з артикуляційної та м’язової мускулатури; виробити необхідні м’язові рухи для вільного володіння та управління частинами артикуляційного апарату.

Авторами тренування та коригування загальної і мовленнєвої моторики (В.А. Грінер, Н.Самойленко, Г.А. Волкова, Е.В. Оганесян, Н.А. Ричкова та ін.) рекомендовано починати роботу із заїкуватими дітьми з підготовчих вправ з техніки мовлення: із спеціальних дихальних, голосових та артикуляційних вправ. При цьому необхідно засвоїти пам’ятку для заїкуватих і мовленнєві правила з метою подальшого їх дотримання.

На етапі тренувального періоду формами роботи з батьками є забезпечення їх необхідними практичними навичками: оволодіти зразками правильного мовлення; уміннями попереджати мовленнєві судоми, вчасно прийти на допомогу дитині із заїканням. Якщо дитина запнулась, слід попросити її знову повторити фразу, мотивуючи тим, що відповідь була недостатньо голосно вимовлена (або занадто швидко, або невиразно). Дитина повторить фразу вільно. Якщо ж мовленнєвий спазм був сильний і дитина не змогла подолати його, доцільно поставити навідне конкретне питання, яке дозволить їй змінити конструкцію речення; переносити навички правильного мовлення у повсякденне спілкування.

4. Формування лінгвістичного повідомлення. Основною метою у шкільному навчанні є формування лінгвістичної компетенції як основного елементу комунікативної компетентності.

Параметри мовної (лінгвістичної) компетентності передбачають: формування національно свідомої, духовно багатого мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови – її стилями, формами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (слухання, читання, говоріння, письмо); використання мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях; оволодіння умінням створювати й сприймати тексти, що функціонують у комунікативній практиці.

Виховання лінгвістичного повідомлення у дітей із заїканням полягає у тренуванні правильного мовлення у різних емоційних станах. Батьки закріплюють у дитини-заїки уміння володіти собою, своїм мовленням незалежно від настрою, від емоційного збудження або пригнічення [3]. Також узгоджують із учителем-логопедом поступове ускладнення не лише мовленнєвих вправ, але й різних ситуацій, у яких вони проводяться.

Залежно від обставин послідовність мовленнєвих вправ може бути наступною: тренування правильного мовлення у знайомому, звичному оточенні; у малознайомому оточенні; в незнайомому, чужому оточенні. З урахуванням суспільного оточення – на самоті, з близькими та друзями; з малознайомими людьми; з незнайомими, хоча тут можливі різні варіанти в залежності від реакції заїкуватих дітей на учасників та умови спілкування.

5. Формування соціальної поведінки. Труднощі спілкування учнів початкових класів, що заїкаються, з однолітками та дорослими нерідко стають причиною затримки їх особистісного розвитку, низького статусу в шкільному колективі, дезадаптації, тривожності (Р.Е. Левіна, С.В. Леонова, В.І. Селіверстов, Н.А. Чевельова, А.В. Ястребова).

Завдання соціальної адаптації заїкуватих здійснюються шляхом комплексу педагогічних та психологічних впливів. Значну і вирішальну роль у цьому процесі відіграє родина. Сім'я з її природними психолого-педагогічними реабілітаційними впливами є первинною і міцною основою

перевиховання особистості дитини із заїканням та закріпленням правильного мовлення.

Консультативно-методична робота з батьками на цьому етапі спрямована на: забезпечення сприятливих умов впливу на дитину-заїку; створення оптимальних умов до дитини із заїканням вдома та у школі; організацію необхідної самостійної роботи дитини із заїканням в позаурочний час. Батьки у цьому комплексі повинні систематично перевіряти виконання дитиною домашніх логопедичних завдань, дотримуватись режиму дня, переконувати дитину в успішності та результативності цих заходів.

Отже, партнерство батьків у сучасному комплексному підході до подолання заїкання дітей молодшого шкільного віку полягає у виконанні конкретних завдань, які будуть заздалегідь обговорені. Практичний досвід корекційної роботи з дітьми-заїками свідчить про те, що без участі батьків ефективність від проведених занять низька, сповільнюється процес нормалізації мовлення. Постійний контроль над дитиною у сім'ї та націленість фахівців на позитивний результат дозволяють домогтися необхідного виправлення мовлення.

Список використаних джерел

1. Белякова Л.И., Дьякова Е.А. Заикание. Учебное пособие для студентов педагогических институтов по специальности "Логопедия". – М., 1998. – 304 с.
2. Загальна психологія: Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська та ін. – К.: Каравела, 2007. – 464 с.
3. Калягин В. Если ребенок заикается. – СПб.: Питер Ком, 1998. – 192 с.
4. Леонтьев А.А. Психология общения. 3-е изд. – М.: Смысл, 1999. – 365 с.
5. Выгодская И.Г. Устранение заикания у дошкольников в игровых ситуациях: книга для логопеда / И. Г. Выгодская, Е.Л. Пеллингер, Л.П. Успенская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1993. – 223 с.

The article substantiates the feasibility of using an integrated approach to overcoming stuttering children of primary school age and partnership with parents in the process.

Keywords: an integrated approach, stuttering, correction and replacement work, cooperation with parents.

Отримано 23.2.2012